

Raamatullisia aineksia Lassi Nummen lyriikassa

Tässä artikkelissa tarkastelen joitakin Lassi Nummen laajan runotuotannon hengellisiä aineksia ja niiden käyttötapoja. Erityisesti esiin nousevat kristillisen tradition heijastumat ja raamatullisen aineksen hyödyntäminen. Viittaukset Raamattuun, virsilyriikkaan ja vaikkapa rukouksiin jäsenyvät monitasoisesti osaksi Nummen runojen muita merkityksiä. Raamatullista ainesta kehitellään kirjallisina aiheina ja traditioina, jolloin ne nostetaan alkuperäisestä yhteydestään kaunokirjallisuuden teemoiksi ja kuvastoksi – tällainen Raamatusta ja laajemmin kristillisestä taiteesta nostettu aines läpäisee länsimaisen kirjallisuuden. Raamatusta kumpuavat teemat näyttävät Nummen tuotannossa saavan sekä alkutekstille uskollisia merkityksiä että uusia innovatiivisia näkökulmia.

Konkretisoin aihetta yksittäisten runojen analyysillä, ja siinä mielessä lähestymistapa on jo aineiston luonteenkin vuoksi kirjallisuustieteellinen. Ylipäätään runon sisältöä ei voi selittää ilman, että kyseessä olisi jo tulkinta, mutta sitaattit palvelevat myös runojen kielen, ilmaisun ja merkityksenmuodostuksen havainnollistamista.

Kristillisen kulttuurin vahvasta pohjavireestä huolimatta Nummen lyriikkaa ei voi yksioikoisesti luonnehtia uskonnolliseksi. Tuotannossa risteävät erilähtöiset hengelliset pohdinnat ja myös voimakkaasti julkilausuttu älyllinen epäily. Paikoin runon puhuja tuo rinnakkain esiin sekä uskon henkilökohtaista kieltämistä että rukousretoriikkaa ja raamatullista vertauskuvallisuutta. Esimerkki valaisee asiaa:

Vaikka en olekaan uskovainen:

jos sinä olet,

Sinä Siellä!

Ja jos yhä uskot

että sinä olet

ja minä olen,

että tässä on joku

– anna minulle tämä päivä

kuin leipä. Kuin viini.¹

Vaikka lyyrinen minä kiistää olevansa uskovainen, runo keskittyy hengellisiin pohdintoihin. Rinnakkain ovat sekä julkilausuttu epäily että viittaus Siinään isolla kirjaimella, kuten Jumalasta puhuttaessa on tapana. Epäily ei kuitenkaan ole vain Nummen tuotannolle leimallista, sillä Tage Kurténin tutkimusaineisto osoittaa viidenneksen kyselyyn vastanneista kirjailijoista jakavan samantapaisen näkemyksen, ja selkeästi agnostikkona itseään pitäviä on kymmenen prosenttia.²

Raamattuviitteistä ja elämäntutkimuksellisesta tematiikasta huolimatta Nummi ei ole leimautunut hengelliseksi runoilijaksi samalla tavoin kuin esimerkiksi Helvi Juvonen. Kirjailija määrittää itsensä epäilijäksi eikä tunnustaudu minkään yksittäisen katsomussuunnan edustajaksi. Olematta tunnusmerkittävä kristitty Lassi Nummi käyttää tuotannossaan runsaasti kristillistä kuvastoa.³ Nummea on myös luonnehdittu ”evankelis-kungfutselaiseksi agnostikoksi”.⁴ Niilo Rauhalan lyriikan kristillistä

elämänkatsomusta tutkinut Raija Hakala katsoo, että Nummella kristillinen tematiikka on vain juonne tuotannossa.⁵ Yleisemminkin uskonnollinen problematiikka saattaa olla osa kirjailijan filosofista pohdintaa ilman sitoutumista tai yhteyksiä mihinkään tunnustukselliseen linjaan.

Markku Envall mainitsee Lassi Nummelta esimerkin, jossa haarukoidaan yhdenarvoisesti ja kantaa valitsematta kaksi suurta uskonnollista perinnettä: *Keskipäivä*, *delta* -kokoelmassa Kristus-hahmon ihmeteon mahdollisuus yhdistetään tarinaan ihmeteon valistuneesta vähättelystä.⁶ Envall esittää tulkintavaihtoehtoina ”sekä maailman uskontoja syleilevää suvaitsevaisuutta että veltoa kieltäytymistä valitsematta omaa kantaa”.⁷ Tällaisen aineiden yhdistely on maailman uskonnoissa välittyvien kerronnallisten ja sisällöllisten traditioiden hyödyntämistä.

RAAMATUN KUVASTOSTA NUMMEN RUNOMAAILMAAN

Käsite ’raamatullinen’ viittaa kaunokirjalliseen ilmaisuun, joka joko muotokieleltään, kuvastoltaan tai tematiikaltaan kytkeytyy Raamattuun, apokryfikirjoihin ja niihin nojaaviin teksteihin (virsikirjat, katekismukset). Samaan kulttuuriin kuuluvat myös messusävelmät sekä kirkkomusiikki. Selvimmillään raamatullista ainesta osoittavat suorat viittaukset, joita on esimerkiksi Nummen runo-otsikoissa: ”Aasisi, oi Bileam”, ”Mamren tiellä”, ”Mooses Nebolla”, ”Ararat” ja ”Jobin kysymys”.⁸ Raamatun ilmaisuvoimaista kuvastoa hyödynnetään kirjallisuudessa joko suoraan tai erilaisina muunnelmina. Juutalais-kristillisen perinnön kuvasto on jo keskiajalta alkaen ollut keskeinen osa eurooppalaisen kirjallisuuden yhteistä kuvavarastoa, joten Raamatusta peräisin oleva kuvasto ja kieli ovat ajan kuluessa muuttuneet osaksi kulttuuria.⁹ Kristillisten symbolien merkitys on kiinteytynyt, ja toistuvuutensa vuoksi tutut yksittäiskuvat ovat usein kuluneita ja niiden moniulotteisuus on pelkistynyt.¹⁰

Tuttujen kielikuvien käyttö saattaa kaventaa tulkintamahdollisuuksia, mutta toisaalta uskonnollisia vertauskuvia voidaan käyttää profaaniain ilmiöiden kuvaamisessa pelkästään viestivyyden takia, onhan materiaali lukijoille ennestään tuttua.¹¹ Vastaavasti

hengellisten teemojen käsittelyyn voidaan käyttää myös täysin profaaneja aineksia. Kuvallisuus on usein teemojen kannalta välttämätöntä, sillä monet uskontojen keskeiset käsitteet ovat luonteeltaan metaforisia, joten niitä kuvaava kieli ja ilmaisukin ovat tiheäänä erilaisia kielikuvia.¹²

Vaikka Raamatun kuvastoa on siirtynyt Nummen tuotantoon sellaisenaan, sitä ei ole käytetty mitenkään kattavasti tai yksinomaan pohjatekstin merkityksissä. Usein toteutuu asetelma, jossa runo motivoituu Raamatun kuvastosta, mutta sen detaljit ja sisällöt ovat Nummen valikoimia tai tuottamia. Raamatullinen viittaavuus saattaa myös merkityksellistyä uudelleen runon aineiden kautta. Raamatun kuvasto voi Nummella esiintyä suorana lainauksena – jopa sitaattina – tai lainattuna kuva-aiheena. Vihje intertekstuaalisuudesta voidaan paljastaa johtolauseilla, ilmiviittauksilla (esimerkiksi ilmoittamalla jae) tai typografisin keinoin. Nummen runoissa lainoja virsirunoudesta on jopa kursivoitu muusta runotekstistä, kuten seuraavassa:

Pimeydessä
puoliksi kuivunut
piinattu verinen
kanerva, yksin
kukkalaatikossa parvekekaiteen
lumettomassa viimassa.
Hän kuulee huutoani
*ja auttaa kyllä voi.*¹³

Sitaatit motivoituvat tätä yksittäistä runoa laajemmasta teoksen osastosta ”Kuusen hiljaisuus”, jonka

1 Nummi 2003, 8; vastaavia esimerkkejä ovat Nummi 1989, 87 ja Nummi 1985, 36.

2 Kurtén 1988, 28 ja 30.

3 Kajannes 1995, 7–8 ja Kajannes 2003, 206.

4 Koivunen 2008, 252.

5 Hakala 1999, 276.

6 Nummi 1967, 48–49.

7 Envall 1985, 41.

8 Nummi 1963, 15 ja 17; Nummi 1986, 209 ja 215 ja Nummi 1989, 77.

9 Koivisto 1998, 33 ja 37.

10 Enwald 2006, 342; Kantola 1972, 344.

11 Hakala 1999, 21; Mäkinen 1989, 73.

12 Lakoff & Johnsson 1980, 40.

13 Nummi 1985, 58.

runot sijoittuvat joulunaikaan ja käsittelevät muun muassa Vapahtajan odotukseen liittyviä ajatuksia. Ympäröivän luonnon havainnointi syvenee runoissa toistuvasti hengellisiksi pohdinnoiksi, ja sateiseen ja sumuiseen loppuvuoden suomalaismaisemaan limittyä tuttuja mielikuvia Betlehemin jouluyöstä. Erityisen selvästi tällainen assosiaatioiden ja ympäristöhavaintojen vuorottelu näkyy saman osaston runon ”Maa on niin – –” loppujaksossa.

Ehkä on jotakin tapahtumassa
juuri nyt. Kuninkaiden kohtaaminen,
tai ehkä syntyy jossakin lapsi,
odotettu.
Paikkahan voi olla mikä tahansa,
tavallinen huone, tai eläinsuojaja, luola.
Taivaalta putoilevat
sadepisarat, sadekuurot
pehmeästi hyväilevät maata.
Sadepisarat ympäröivät oviaukon,
putoilevat äidin poskelle.
Eläinten lämmin hengitys
kietoo kaiken harmaaseen vaippaan
kun arat askelet
pysähtyvät ovensuuhun:
joku, mistä lie tullut kedolta,
nyt pysähtyy ovensuuhun
katsomaan lasta.¹⁴

Runon yksityiskohdat ovat tuttuja Kristuksen syntymän kuvauksista, mutta runo nostaa ne yleiselle paikalle ja aikaan sitoutumattomalle tasolle. Kyseessä ei ole Raamatun tarinan kaunokirjallinen toisinto vaan samoista aineksista rakennettu vapaa assosiaatio tai yleisemmin merkittävän mutta vielä paljastumattoman tapahtuman pohdiskelu.

Toisinaan myös tekstin vanhahtava kieliasu paljastaa sitaatin. Myös suoria upotuksia on paljon, jolloin typografiset tai ilmaisulliset keinot eivät välttämättä osoita kyseistä kohtaa. Kaikki Raamattuun assosioituvat tapaukset eivät selity välttämättä tarkoituksellisesta sommittelusta: kielessä on paljon kietyneitä sanontatapoja, joita on opittu Raamatusta sen vuosisataisen aseman ja vaikutuksen seurauksena.¹⁵ Nämä ovat pikemminkin yleistä kirjallista ja kielellistä konventiota kuin suoraa allusorisuutta.

Tyypillisimmillään tällaista vuoropuhelua on raamatullisen retoriikan käyttö. Seuraavassa esimerkissä on kuvaus havahtumisesta kaiken turhuuteen.

Havahdun
koivujen
hiljaiseen havinaan.
Ilta on tullut,
illan valo.
Päivä täynnä liikettä,
ääntä, melkein kaikki turhaa.
Illan valossa on kaikki. Aika
katsoa. Aika
lakata katsomasta. Nähdä.¹⁶

Sitaatin viimeiset säkeet muistuttavat Saarnaajan kirjan kolmannen luvun ilmaisurakennetta. Nummen runossa toistuu asyndeettisesti yhdistetty aika-sana ja infinitiivi. Erotuksena Saarnaajan kirjasta Nummen runossa puhutaan katsomisesta ja näkemisestä konkreettisesti ja metaforisessakin mielessä. Yhteistä Saarnaajan ja Nummen sisällöille on turhuuden pohdiskelu ja tietoiseksi havahtuminen, joka Nummen tuotannossa ilmaistaan usein juuri näköaistin avartumisen kautta. Havahtuminen viriää koivuista, joista tulee sisäiseen hengelliseen pohdiskeluun herättävä ulkoisen maiseman yksityiskohta. Tällainen liukuma konkreettisesti metafyyssiseen on laajemminkin tyypillistä Nummen lyriikalle.¹⁷

Nummen lyriikan kielessä ja ilmaisurakenteessa raamatullisen retoriikan mallit näkyvät voimakkaimmin runoissa, joissa kuvataan Raamatun tapahtumia. Tällainen vanhatestamentillinen kuvallisuus esiintyy runossa ”Mooses Nebolla”.

Hänen kätensä johdattaa minut tuonne vuorten
autiuteen,
sitten Hän irrottaa sen minun ympäriltäni
ja minun kieleni ja silmäni ja kaikki minun aistini
putoavat hiekkaan
kuin kuivuneet hedelmät,
sormeni ja varpaani ja ihoni varisevat kuin lehdet
ja minun luuni hajoavat maahan
kuin oksat, kuin kuivunut ranka.
Minä käyn pieneksi ja hajoan maahan kuin risukimppu,
hulmahdan liekkiin kuin pensas

johon tuuli jostakin lennättää kipinän
ja palan, olen tuhkaa.¹⁸

Mooseksen monologissa käytetään sekä Raamatus-
ta tuttua ihmisen ja kasvien rinnastusta vertauksen
avulla että Mooseksen omiin vaiheisiin liittyvää
viittausta palavasta pensaasta – tosin nyt se kuvastaa
ihmisen katoavaisuutta eikä Jumalan tapaa ilmestyä
Moosekselle. Runon ilmaisorakenteessa on läsnä
Raamatussa käytetty vertausten sarja. Erilaisten
Raamatun kielen keinojen avulla syntyy tekstiin
aidosti raamatullinen vaikutelma: tunnistettavan
alluusion tai sanastollisen viittauksen välityksellä
runon muutkin sanat ja kuvat alkavat saada kristil-
listä merkitystä.¹⁹

Nummen sanastollisia lainoja voidaan tarkastel-
la kahdella periaatteella: sekä hyödyntämällä H. K.
Riikosen kehittämää kolmiporttista luokittelua että
Raija Hakalan erottelua Raamattuun paikantumat-
tomiin ja paikannettaviin detaljeihin.²⁰ Riikosen
porrastuksessa ensinnäkin ovat raamatunhistorian
ihmisten erisnimet ja raamatulliset paikat, kuten
Nummenkin runoissa esiintyvät Korasin, Kaspar,
Melkior, Öllymäki, Kaldea, Kapernaum ja Kinnaret
(myös nimellä Genesaret). Toisekseen on raama-
tullisia kuvia, kuten ilmaisu, jossa tuuli käy jonkun
tai jonkin yli (viittaa psalmiin 103:16). Kolmantena
ovat esimerkiksi vanhatestamentilliset tai kirkkola-
tinaan viittaavat termit ja käsitteet. *Requiem*-koko-
elman runojen nimissä esiintyvät kreikankielinen
”Kyrie eleison” sekä latinalaiset ”Sanctus” ja ”Agnus
Dei”.²¹ Termit tulevat kaikki Raamatusta,²² mutta ne
ovat kristillisen tradition piirissä tuttuja myös mes-
susta ja laajemminkin kirkkomusiikista.

Toinen periaate jakaa Raamattuun juontuvat
piirteet kahteen ryhmään, joiden raja on toisinaan
joustava. Ensiksikin on niitä, jotka ovat peräisin
Raamatusta mutta eivät paikannu siellä mihinkään
erityiseen kohtaan. Nämä ovat pääosin kristinopilli-
sia käsitteitä. Nummen runoissa on havaittavissa se-
kä suoraa käsitteiden käyttöä (armo, ylösnousemus)
että käsitteisiin viittaavaa kuvastoa (tuuli, kevät).
Heikki Pesonen toteaa, että uskonnollisessa ajatte-
lussa käsitteellistetään ihmisen ja luonnon suhde.²³
Monet Nummen elämäntutkimukselliset runot
lähtevät liikkeelle luontoelämysten tulkinnoista tai

luonnosta otettujen kielikuvien pohjalta. Esimer-
kiksi armo ilmenee luonnossa, kuten seuraavat si-
taatit osoittavat:

Eihän lehden, myrskyn viemän
tarvitse valita:
vapaana se kiittää
armon kämmenellä.²⁴

Armoa kaikki.
Tämä raju tuulikin
joka kietoo männyt
toisiinsa.²⁵

Ensimmäisen sitaatin taustalla on ihmisen pie-
nuutta ja häneen vaikuttavien voimien suuruutta
kuvaava vertaus. Armokin inhimillistetään, se
esiintyy metonymisesti kämmenenä, jolla lehti /
ihminen lepää. Taustalta näkyy kristillinen ajatte-
lu: lehden ei tarvitse valita, koska se ei kyseenalais-
ta armon olemassaoloa. Jos epäilyä olisi, olisi myös
mahdollisuuksia valinnalle. Tällainenkin asetelma
on Nummen lyriikassa. Linnun ääntä luonnehdi-
taan omaa epäilyä ja tietämättömyyttä eksplikoi-
den: ””Kuin armon kosketus, sanoisin, ehkä, / jos
tietäisin, mitä armo on.”²⁶ Toisaalta ihminen ei voi
valita kohtaloaan, vaan on armon varassa. Ajatus
näkyvä selvimmin jälkimmäisessä sitaatissa, jossa
pelottavana näyttäytyvä tuuli on sekin armon il-
mentymä. Raamatullisessa kontekstissa tuuli on
sanantuoja, tuomion täytäntöön panija ja todell-
isen uskon koettelija.²⁷ Tuuleen liittyvä tuomion

14 Nummi 1985, 62.

15 Ikola 1992, 55; Lempiäinen 1992, 167.

16 Nummi 1985, 183.

17 Turunen 2010, 264–266.

18 Nummi 1986, 213–214.

19 Koivisto 2002, 42, 174 ja 175; Hakala 1999, 152–153,
163–164 ja 182.

20 Ks. Riikonen 2002, 143, 145, 150 ja 159 sekä Hakala
1999, 150.

21 Nummi 1990, 37, 51 ja 57.

22 Esim. Jes. 6:3; Matt. 17:15, 20:31; Joh. 1:29; Ilm. 4:8.

23 Pesonen 1999, 5.

24 Nummi 1995, 64.

25 Nummi 1986, 219.

26 Nummi 1986, 17.

27 Ferber 1999, 236; Hakala 1999, 132.

aspekti eksplikoidaan välillä suoraan Nummen lyriikassa.²⁸

Toiseksi on näkyviä tai kätkeytyviä alluusioita, joiden taustalla on tarkka Raamatun kohta. Tällainen tapaus Nummen tuotannossa on Raamatun tapahtuman asettaminen jonkin toisen asian selittäväksi taustaksi. Esimerkiksi runo ”Veljet keskenään” kuvaa politiikan ja kulttuurin raadollisuutta vanha-testamentillisellä intertekstuaalisuudella veljen-surmaan, jonka tunnistaminen tuo ensimmäiseen säepariin vahvan ironisen vivahteen.

”Alle Menschen werden Brüder!”

Runoilijoiden toiveet ovat joskus niin monimielisiä.

– Veljeni Abel,

lähtisimmekö hieman kedolle kävelemään

ja keskustelemaan savu-uhrien tulkinnasta?²⁹

Toisaalta myös reaali maailman tapahtumia esittää Raamatusta tuttujen tilanteiden kautta. Runossa ”Laitumen lampaat” kritisoidaan väkivaltaisuutta, joka perustellaan uskonnon tai rodun kautta. Runon loppuosassa on lueteltu uskontokuntien jäseniä ja mainitaan historiallinen viitetapahtuma. Runon viimeisen säeparin kiteytys motivoi osaltaan otsikkoa ja avaa myös raamatullisen alluusion.

Kristityt, muslimit, hindut; eivätkä

mustat, keltaiset tai valkoiset pakanat ole sen parempia.

Kolmekymmentä mauria tapetaan Senegalissa,

kolmesataa senegalilaista Mauretaniassa:

yhä syntyy pikku riitoja

laidunmaista.³⁰

Nummen runoissa on myös toistuvasti kuvauksia enkeleistä.³¹ Enkelien kohtaaminen runossa ”Mamren tiellä”³² on lainaa Raamatun tarinasta, jossa patriarkka Abrahamille ilmestyy kolme enkeliä. Viitteitä ovat erilaiset yksityiskohdat, kuten Abrahamin kotikaupunki Kaldea, muukalaisten lukumäärä sekä koko runon juonellinen kuvio. Nummen lyriikassa esiintyvät perinteisen enkelikuvan ainekset, mutta esimerkiksi runossa ”Vihreät enkelit”³³ on rajoitettu lähinnä lasten suojelusenkeliin assosioituviin merkityksiin.

Raamatun aiheiden hyödyntäminen ja Raamattuun viittaavat ilmaukset ovat laajemminkin tavallisia suomalaisten modernistien tuotannossa, ja sen aineksiin on runsaasti suoria viitteitä ja piilomerkitä.³⁴ Nummelle ominaista on kuitenkin ainesten monitasoinen ja usein oivaltavalla tavalla tuore käyttö.

KÄÄNNÖSTYÖN HEIJASTUKSIA

Nummen suhde uskonnon instituutioihin on kiinteä, sillä hän oli seitsemäntoista vuotta raamatunkäännöskomitean kirjailijajäsen.³⁵ Silti Juha Pentikäisen mukaan Nummen tuotannossa ”uskonto näyttäytyy laajasti pienellä u:lla eikä yhden laitostuneen instituution isolla U:lla”.³⁶ Nummi ei ole kirjoittanut instituution sisällä sen tarpeisiin tarkoitettua hartauskirjallisuutta tai virsilyriikkaa. Instituution sisältä kirjoitetuksi on ehkä tulkittavissa *Joulukonsertto*-kokoelman pohdinnat kirkkovuoden pyhistä ja instituution käytänteiden historiasta. Käännöstö on kyllä heijastunut Nummen lyriikkaan: runoissa on allusorisia viitteitä ja suoria sitaatteja eri raamatun suomennoksista. Luonnosäikeitä on tallentunut moniin yksittäisiin runoihin.

Sarja ”Reunamerkitöjä Jobin kirjan marginaaliin” viittaa jo nimellään raamatulliseen kontekstiin. Se rakentuu monitahoisesti raamatullisen kuvaston ja ilmaisutavan aineksista. Tosin erilaiset kaunokirjalliset esitykset Jobista ovat toistuva teema länsimmaisessa kirjallisuudessa.³⁷ Jobin kirjan kuvasto näyttäytyy läpi kokoelman *Karu laidunrinne*:

Kivi.

Ruoho.

Ja yhä avartuu maisema:

piikki puu.

Täällä olen. Etsi minut.³⁸

Kivi, ruoho ja piikki puu kuuluvat Jobin kirjan fyysiseen maisemaan,³⁹ vaikka ne helposti hahmottuvat vertauskuvallisiksi. ”Reunakirjoitusta Jobin kirjan marginaaliin”-sarja alkaa yllä siteeratulla runolla, jossa runon miljöön jäsenyys pohjatekstin tuttujen yksityiskohtien kautta. Piikki puun maininnan jäl-

keinen repliikki liittyy siihen, että Job kokee Jumalan piilottelevan häneltä. Viitemaisemasta siirrytään sisällön tematiikkaan.

Joissakin runoissa viitataan suoraan käännöstyöryhmän keskusteluihin, kuten runossa ”Agnosis III”.

Vuodatetaan?

Kieltämättä vanhahtava sana,
siitä olemme yksimielisiä.

Psalmisakin.

Mutta vaikeasti korvattavissa.

Vuodatetaan

Jumalan viha?

”Saan pelottavan mielikuvan”

sanoo ystäväni eksegeetti

”sulan metallin kaatamisesta – –”⁴⁰

Viittaukset näkyvät kolmella tavalla sitaatissa: ensinnäkin runon puhujan implikoima me-kollektiivi viittaa käännöstyöryhmään, toisekseen kuvataan keskustelua kääntämiseen olennaisesti liittyvästä vanhahtavien ilmaisujen korvaamisesta, ja kolmanneksi sitaatin viimeiseen säkeistöön on taltioitu suora repliikki. Jobin käännöksen pohdinta ei ole ainutlaatuista. Kirjailija Aaro Hellaakoski⁴¹ viittaa esseessään ”Jobin kirja” aiemman raamatunkäännöksen yhteydessä julkaistuun professori Hjeltin käännösehdotukseen, ja Lassi Nummi itsekin on kirjoittanut Job-esseen ”Haihtukoon pimeään se päivä” teokseen *Kirjojen kirja*.⁴²

Kreikankielinen otsikko ”Agnosis” viittaa toisaalta kyvyttömyyteen tunnistaa aistein asioita ja toisaalta agnostismiin, epäilyyn ja filosofiseen suuntaukseen, jonka mukaan ihminen ei voi tietää mitään absoluuttista Jumalasta. Jobin kirjan taustalla on pitkä aihetraditio, joka sopii agnosis-teemaan: Jobin jumalakuva on epäilevä, kyseenalaistava, epäkunnioittavakin. Se kuvaa kehitysvaihetta, jossa ihminen on kasvamassa Jumalansa ohi.⁴³ Epävarmuus, epäily ja älyllinen uskonasioiden pohdinta sävyttävät monien Nummen runojen näkökulmia. Nummen linja on kuitenkin suhteellisen konserva-

tiivinen, sillä monet 1950-luvun modernistilyyrikot suhtautuivat kirkon dogmatisoimaan kristinuskoon avoimen kielteisesti.⁴⁴ Kirjallisuuden ihanteisiin kuuluu lähestyä Raamattua itsenäisesti ja irrallaan yksiselitteisestä siteestä totuttuun kristilliseen metafysiikkaan tai arvomaailmaan.⁴⁵ Tosin Nummen tapauksessa runot eivät etäänny arvomaailmaltaan kovin kauaksi pohjateksteistä, vaan niistä on epäilyksenkin läpi havaittavissa sitoutuminen sekä Raamatun näkemykselliseen pohjaan että sen kuvaston merkityksiin.

Joissakin sarjan runoissa otsikkoa seuraa tarkka viite jakeeseen, johon runo kytkeytyy. Kun lähde ilmoitetaan, raamattuviittaus on korostetun tarkoituksellinen.⁴⁶ ”Reunakirjoitusta”-sarjassa yhdistyy Jobin kirjassa ja Nummen lyriikassa esiintyvä katoavaisuuden teema.

REUNAKIRJOITUSTA I

Job 18:15–16

”Ilmojen korkeudessa

kuihtuvat hänen oksansa

maan syvyyydessä

kuivuvat hänen juurensa.”

Puun levollinen kuva

ihmisen levotonta liikettä vasten.

28 Nummi 1990, 44.

29 Nummi 1980, 16.

30 Nummi 1989, 27.

31 Vrt. Kajannes 1995, 7–12.

32 Nummi 1963, 17.

33 Nummi 1999, 38.

34 Sihvo & Nummi 2002, 7.

35 Nummen roolista ks. Toivanen 1998 ja 2008; Paarma 2008.

36 Pentikäinen 2008, 212.

37 Daemmrich & Daemmrich 1987, 154–155.

38 Nummi 1989, 31.

39 Vrt. Job 30:7.

40 Nummi 1989, 21.

41 Hellaakoski 1983, 25.

42 Nummi 1995b.

43 Envall 2001, 8, 10 ja 25; suomalaisten lyyrikkojen Job-runojen analyysistä ks. esim. Niinistö 1969, 83 sekä Luojola 1977, 125–128 ja 224–228.

44 Hökkä-Muroke 1979, 60.

45 Mäkinen 1992, 69–70 ja 73.

46 Vrt. Koivisto 1998, 34.

Minä olen pelkkä lehvistö, värisevä.
Vieraita asuu minun teltassani,
alinomaa olen siellä muukalainen.

Jossakin kohoaa
suuri puu
taivasta vasten.⁴⁷

Runon ensimmäinen säkeistö on lainausmerkeistä huolimatta ilmeisesti luonnos jakeesta Job 18:16 uutta raamatunkäännöstä varten, sillä sellaisenaan sitaattia ei esiinny. Alkuperäisessä kontekstissaan sitaatti on vertaus siitä, miten jumalattomien käy – puun kuihtuminen rinnastetaan ihmisen näivettymiseen. On tavallista, että puu ja ihminen asetuvat rinnakkain Raamatun kuvastossa.⁴⁸

Kolmannessa säkeistössä Nummi limittää omaa ja Raamatun tekstiä. Ensimmäinen säe nimeää minän metaforisesti lehvistöksi, osaksi puuta. Kaksi muuta säettä ovat Jobin kirjasta. Runossa puu piirtyy sekä ihmistä että taivasta vasten, mikä tekee siitä samanaikaisesti sekä yhdistäjän (vertautuminen ihmiseen) että erottajan (puun levollisuus, ihmisen levottomuus). Suuri puu voidaan assosoida moheen suuntaan: elämänpuuksi, maailman ykseyttä osoittavaksi, väyläksi taivaaseen ja lupaukseksi. Raamatun kuvasto tarjoaa monia sopivia puita, jotka voidaan nähdä luontevasti pelkän maisemakuvan takana.

Välillä runossa esiintyvät yksityiskohdat ovat suoraa lainaa, jonka lähde voidaan osoittaa eksaktisti. Esimerkiksi runo ”Reunakirjoitusta VIII”⁴⁹ viittaa Jobin kirjan kohtaan 39:26–27, joissa eläinkunnasta otetut esimerkit osoittavat Jumalan hyvyttä. Runon viides säe sinettimainintoineen ja parin seuraavan säkeen ainekset ovat Jobin kirjan kohdasta 38:14 ja haukka ja lintuaiheet luvusta 39, mutta silmiin piirtyvät maiseman osat ovat Nummen omia lisäyksiä.

Runo sulkeutuu eksplisiittiseen kiteytykseen yksilön uskon ja epäilyn suhteuttamisesta. Näkökulma on pohjatekstiinkin nähden mielekäs, sillä Job-runon perusajatus ei todista persoonallisen jumaluuden olemassaolosta, vaan sen voidaan ajatella johtavan panteistiseen luonnonelämykseen.⁵⁰ Jobin kirjan ainekset esiintyvät Nummen runossa siis

sekä suoraan että lähtökohtana: raamatullinen kuva laajenee ja syvenee, eikä lopputulosta voi johtaa yksinomaan Raamatusta, vaikka se onkin hallitseva pohjateksti.

Nummen runossa Job on selvästi tietoisempi ja tilannettaan jäsentyneemmin tarkasteleva kuin alkutekstin hahmo. Markku Envallin mukaan monet esitetyt spekulatiot Jobin tiedostamisen asteesta voi hylätä myöhemmistä aikakausista heijastettuina, koska ne eivät sovi Jobin maailmaan ja aikaan.⁵¹ Sanataiteessa ei tietenkään tarvitse sitoutua viitehahmon tai -aikakauden rajoitteisiin, vaan Jobia voidaan kehittää teemana tai aiheena, kuten Nummi tekee.

Läpi Nummen tuotannon voi löytää eritasoisia viitteitä useasta Raamatun kohdasta myös kauan ennen käännöstyön alkamista. Esimerkiksi Katriina Kajannes on osoittanut *Tahdon sinun kuulevan* -kokoelman ja *Maisema*-romaanin yhteyksiä psalmeihin ja Jesajan kirjan jakeisiin.⁵² Kajannes kiinnittää toistuvasti huomiota runsaisiin Raamatun aineksiin. Hänen mukaansa ”sanasto, käsitteistö ja puhuttelu ovat yhteydessä kristillisen kirjallisuuden traditioon, runon kuvat ovat tavallisia kristillisessä runoudessa, paralleelisuus, kolmiportaisuus, tunteintensiteetin kasvu, puhuttelut ja anaforat antavat raamatullista sävyä.”⁵³

KRISTUS-VARIAATIOITA

Kristus on länsimaisen kirjallisuuden keskussymboli, kiertyyhän koko Raamatun kielikuvavarasto viime kädessä Messias-kuvastoa tukevaksi.⁵⁴ Kristus on suomalaisenkin kirjallisuuden ja erityisesti runouden keskeisin raamatullinen aihe.⁵⁵ Tosin sodan jälkeen aloittaneiden lyriikassa Jeesus-legenda on harvinainen.⁵⁶ Lassi Nummen lyriikassa Kristus-aihe nousee kuitenkin toistuvasti esiin:

Lassi Nummen runojen uskonnollisuus on Kristus-keistä. Se ei ole niinkään ulkonaisia menoja kuin sisäistä kokemusta. Hän kuvaa toistuvasti uskonnollisen elämyksen eri vaiheita. Epäilyn ja kapinoinnin jälkeen tulee vuoroon niin voimakas tieto, että sitä vastaan ei käy väittäminen. Se vaimentaa kyselyn. Runoissa Kristus esiintyy kohdattavissa olevana persoonana, jonka hahmoissa merkillepantavaa ovat hänen katseensa ja levitetyt kätensä.⁵⁷

Kyseessä ei ole useinkaan suora hahmon laina Raamatusta, vaan variaatiot ja eritasoiset ilmentymät ovat tavallisia. Esimerkiksi runossa ”Lapsi” kuvataan arkista Jeesus-lastaa leikeissään kedolla.⁵⁸ Runossa ”Hoosianna”⁵⁹ käytetty kuvasto liittyy Jeesuksen ratsastukseen palmusunnuntaina. Niinpä runossa mainitut vihreät lehdet ovat lainakuvastoa, mutta sitä kehitellään siirtämällä ratsastus pohjoiseen: tie kuvataan lumiseksi, kuura kimaltaa vaatteissa, puut ovat huurteisia ja tielle heiteltävät lehdet ovatkin männynoksia. Runossa esiintyvä huurteisten puiden kumartuminen liittyy kunnioituksen ja hartauden kuvaamiseen. Nummi itse linjaa eteläisen ja pohjoisen rinnakkain asetelua *Joulukserton* kommentaarissa:

Mutta keväisen hoosianna-ratsastuksen ja syystalven luonnon ja elämänsävyyn välillä on vastakohtajännite. Minulle adventin perussävy on marrasharmaa, kivikirkonjykevä, luterilaisen vakaa. Hoosianna-hymni ja -teksti tuo siihen keväisen, eteläisen, kuninkaallisen hohteen.⁶⁰

Toisinaan Kristus-viittaus saattaa olla lähes huomaamaton, ja se vaatii joko konventionaalisen kuvaston tuntemista tai pohjateksteihin viittaavien alluusioiden oivaltamista. Esimerkiksi *Keskipäivä, delta* -kokoelmassa tullaan aukiolle ja aletaan pohdita rakastamista, elämää ja kuolemaa. Vähitellen mietiskelyyn nivoutuu palvontamenoista tai uskomusjärjestelmistä tuttuja asioita ja ilmauksia (uhrieläin, kuoleman valtakunta), joita seuraa maininta viiniköynnöksestä:

Rakasta, oi katso viiniköynnöstä,
kimalainen siivillään, keskipäivän helteessä
Vuoret uppoavat taivaan syvyyteen,
meret syleilevät rantoja,
puunjuuret hapuilevat lähdesuoniin,
ne antavat virvoittavan veden⁶¹

Jeesus kuvataan Raamatussa viinipuuna, johon kas- teessa oksastetaan.⁶² Hän myös voitti kuoleman, jota temaattisesti sivutaan runossa. Jeesus vertasi itseään viinipuuhun, ja viinipuusta sekä köynnöksestä tuli tavallinen symboli.⁶³ Lisäksi sitaatin loppusäkeissä esiintyy tuttu kuva kurottamisesta vesisuoniin ja

usein toistuva ilmaisu virvoittavasta vedestä. Runossa on kylliksi viitteitä aktivoimaan Kristukseen viittaava tulkintakehys.

Etäinenkin viitteellisyys on mahdollista, sillä Kristus-hahmossa on kyse henkilön arkkityyp- pistä vastineesta. Hänen olemassaolonsa seipiteessä toteutuu tulkinnan, ei aiheen, tasolla.⁶⁴ Niinpä tietty määrä symboliikkaa riittää ohjaamaan tulkinnan Kristus-aiheeseen, mikäli muu teksti tukee tällaisia merkityksiä. Tällöin ei välttämättä kyseessä ole kuvaus tai viittaus Kristukseen, vaan arkkityyppiin, joka asettuu runon kuvastoon.

Samantyyppinen viite on Nummen runossa ”Kaukaa saapuu hän”.⁶⁵ Runossa kuvatulla henkilöl- lä viitataan Vapahtajaan, mikä tuodaan yksiselittei- sesti – joskaan ei helposti aukeavasti – esiin runon lopussa, kun viitataan Melkisedekin järjestykseen,⁶⁶ jolla ymmärretään tavallisesti vertauskuvallista viittausta Messiaan odotukseen.⁶⁷ Vaikka taustatie- toa Melkisedekistä ei olisikaan, runossa aiemmin esiintyvät viitteet toki antavat suuntaa: puhutaan kuninkaasta, joka saapuu ja ylittää ajan, valo on voi- makkaasti esillä hahmon välittömässä läheisyydes- sä. Ilmaukset (kuten vanhahtava ”on oleva”) ja teot (kuten henkilön voitelu) sitovat tekstin raamatulli- seen kontekstiin. Alun perin *Kuusimittaa*-teoksessa ollut ”Kaukaa saapuu hän” on kokoelmassa *Jou-*

47 Nummi 1989, 36.

48 Ferber 1999, 109 ja 219; Heinz-Mohr 1981, 44–48.

49 Nummi 1992, 207.

50 Hellaakoski 1983, 30.

51 Envall 2001, 18; Jobin kirjan analyysistä ks. Frye 1983, 193–197.

52 Kajannes 2005, 50.

53 Kajannes 2003, 212, 214.

54 Frye 1983, 78 ja 224.

55 Sihvo 2002, 18.

56 Envall 1985, 35–36.

57 Kajannes 1995, 15.

58 Nummi 1987, 80.

59 Nummi 1987, 57.

60 Nummi 1987, 67.

61 Nummi 1967, 33.

62 Lempiäinen 1972, 41.

63 Joh. 15:1; Saartio 1963, 34.

64 Envall 1985, 92.

65 Nummi 1963, 44.

66 1. Moos 14; Ps. 110:1–4 ja Hepr. 6:5.

67 Melkisedekin tulkinnoista ja mahdollisesta seipiteellisyys- destä ks. Palva 1974, 165–166 ja Frye 1983, 178–179.

lukonsertto sijoitettu Kristusta kuvaavien runojen sarjaan. *Joulukonsertossa* on useita Kristus-aiheisia runoja, joita on valikoitu muista kokoelmista. Tässä yhteydessä runot saavat tulkintayhteyden, joka alkuperäisessä julkaisuyhteydessä ei ehkä ole ollut yksiselitteinen tai helposti havaittavissa.

Selvempi viittaus Kristukseen on silloin, kun runosta on tunnistettavissa kristillisen taiteen Kristus-aiheita. Näin on ”Pietà”-nimisessä runosarjassa,⁶⁸ jossa jo otsikko antaa kontekstiviitteen. Runoissa kuvataan uskonnollista elämystä, ja myös Messiaan odotus on näkyvästi läsnä. Esimerkiksi ilmaus ”köyhät miehet kumartavat / kauan sitten kadotettua kuningaslasta” viittaa aiheeltaan ja sanastoltaan Jeesukseen. Kristus-yhteys vahvistuu kiistattomasti kursivoitujen sitaattien ja detaljien kautta (orjaruusujen naarmut, keihään tekemä kylkihaava, enkelilaulu).

Vaikka Nummi varioi Kristus-aihetta runsaasti ja siitä nousee esiin erilaisia ulottuvuuksia, variaatiot pysyttelevät melko uskollisesti perinteisissä käsitksissä. Sen sijaan viitteitä ja mainintoja on sellaisissakin runoissa, jotka käsittelevät ensisijaisesti muita aihepiirejä. Tällöin saatetaan puhua esimerkiksi kuolevan kristuskasvoista kuvattaessa tuskaisia viimeisiä hetkiä.⁶⁹ Eräänlaista kuoleman, kärsimyksen ja lunastuksen tematiikkaa virtaa runoon voimakkaasta ja tutusta kristillisen tradition keskuskuvasta.

RISTIN ILMENTYMIÄ

Nummen lyriikassa suoranaisia kuvauksia rististä on suhteellisen vähän, mutta ristikuvio esiintyy eri tavoin. Tyypillisimmillään puu rinnastuu suoraan ristiin. Puun ja ristin suhde on ikoninen siinä mielessä, että kyseessä on fyysinen yhdennäköisyys, mutta sen päälle kerrostuu myös ristin symbolinen taso. Puun muutosprosessi toteutuu runossa ”Kun salama iskee”, jossa ylhäältä tuleva voima pirstoo puun ristiksi:

Salama pirstoo nuoren puun!
Murtuneet oksat, hiiltynyt runko
piirtävät taivasta
vasten ristin.

Ensin kuin syytös, kirous!
Sitten nöyrytmys. Äänetön
rukous.⁷⁰

Runon ensimmäisessä säkeistössä puu voitaisiin periaatteessa nähdä vain kasvina, jonka palanut silhuetti assosioituu ristiin, mutta aiemmassa runossa ”Varhain tai myöhään” pohditaan kesken nuoruutta kohdattavaa kuolemaa. Yhteisiä elementtejä ovat molemmissa mainittu nuoruus ja kuolinhetkeä symboloiva salama. Asetelma toistuu muuallakin kokoelmassa: ”Vasama iski minut / kesken nuoruuden uljaan laukan”⁷¹. Kuolemaa ja elämän katoavaisuutta on perinteisesti kuvattu erilaisin symbolein, joihin lehdetön ja salaman iskemä puukin kuuluivat.⁷²

”Kun salama iskee”-runossa sanasto (nöyrytmys, rukous) liittyy runon hengelliseen kehukseen: vastoinkäymisiin saatetaan ensin suhtautua kuin rangaistukseen (syytös, kirous), mutta asian edessä nöyrytyään rukoukseen. Samoin nuori puu katsojan silmissä ensin murtuu ja hiiltyy, mutta piirtyy lopulta ristinä. Näin ensimmäinen ja toinen säkeistö kehittävästi samaa ajatusta eri keinoin, ja puu muuttuu ristisymboliksi. Vaikka merkityksenmuodostumista tukevat olennaisesti muut sisällöltään rinnakkaiset runot, ”Kun salama iskee”-runossa itsessäänkin on selkeä kuvastollinen kehitys. Visuaalisesta kuvasta (hiiltynyt runko) siirrytään symboliin (risti). Sanaston viitekehys taas osoittaa hengellisiä tulkintavaimia.

Myös krusifiksi esiintyy toisinaan. Kuva rististä (ja etenkin krusifiksista) voidaan nähdä metonymiana Kristuksesta, mutta samalla kyseessä on kulttuurinen ja katsomuksellinen symboli. Kovin suoraan ei krusifiksia aina nimetä, vaan kuten seuraavassa runoesimerkissä assosiaatiot ja vertauskuvallisuus ovat selvästi havaittavissa esimerkiksi sanastossa (kiinninaulitseminen) ja personoinnissa (levitetyt käsivarret). Kuvauksen kohteena ovat puut, mutta ne esitetään muodoltaan ristiinnaulitun kaltaisina.

Sokeina, varmoina ja vaienneina
seisovat, levitetyin käsivarsin,
puut mustat, kiinninaulittuina taivaaseen.⁷³

Katriina Kajanneksen tulkinnan mukaan runo kuvaa kristillistä uskoa, jossa huokuvat varmuus ja luottavaisuus, mutta toisaalta samassa yhteydessä havainnollistuvat elämän käsittämättömyys ja julmuus, kärsimyksen ongelma ja tiedon rajallisuus.⁷⁴ Suoraa ristiinnaulitun kuvausta on runossa ”Teloituspuu”, joka on ekfrasis-runo Tivadar Kosztkan maalauksen pohjalta. Taulun yksityiskohdat ja viitetahtuman konventionaaliset erityispiirteet yhdistyvät tulkintaan vapautumisesta maallisesta kivusta ja häpeästä.

Ylöspäin katsovien
silmien kaventamana
kädet levälleen
ristiin naulittu
kohoaa
yli teloitustuun
ja kivun, hyljätyn häpeän yli
lentää⁷⁵

Myös runossa ”Vertikaalinen liike” ristinpuu tai krusifiksi on nähtävissä selvästi, kun puhutaan poikkipuusta ja aukenevista käsivarsista. Krusifiksi voidaan kuvata elämänpuuna, jonka hedelmät antavat ihmiselle ikuisen elämän: läntisessä kristikunnassa puhutaan elämänpuurististä, jolle on oma symbolimerkkinsä.⁷⁶ Runossa yhdistyvät monikerroksisesti eri symbolit, jolloin kyseessä on monilähtöinen merkitysverkko, jossa ristikuvio on vain yksi osatekijä.

Vertikaalinen liike
maasta
tasaisesti ylös, ylöspäin
taivaalle
taivasta vasten
räjähdys, raju vastaliike
yli horisontin
poikkipuun
avautuu
levälleen
kuin siivet
kärsimyksen, lento
vapauteen
niinkuin
kädet, käsivarret:
aukeneva

syli vastaanottaa
miekan
säteen
jyvän
poikkipuulta,
keskuksesta
liike jatkuu kaikkiin suuntiin:
sirkkalehti,
lehvistö ja oksat, latva
juuret:
ilmassa on kuva.
Ajan virta
juoksee yli poikkipuun,
soljuu läpi lehvistön.⁷⁷

Kyseessä on tuttujen kollektiivisymbolien yhdistely, jolloin samaan ilmaukseen kerrostuu useita sisältöjä. Kollektiivisymbolit viittaavat aikakauden tai kulttuuripiirin vakiintuneisiin symbolimerkityksiin, jotka ovat tämän yhteisön jäsenille tuttuja. Arne Kinnunen on eritellyt runoa arvostelussaan seuraavasti:

Nummen jylhiä näkyjä on runo ”Vertikaalinen liike”. Atomipommin kuvitellusta räjähdyksestä kasvaa taivaalle pystypuu ja poikkipuun, ristipuu, ja siitä edelleen ”sirkkalehti,/ lehvistö ja oksat, latva/juuret:/ ilmassa on kuva.” Kulttuurimme kolme suurta symbolia järjestyvät regressiiviseksi jonoksi: atomiaikakauden kuva muuttuu kristilliseksi josta edelleen pakanalliseksi elämänpuuksi, ja koko ketjusta muodostuu ironinen kuva ihmisen luovasta voimasta.⁷⁸

Kiistattomia kollektiivisymboleita ovat ainakin atomipommin synnyttämä sienipilvi, joka edustaa

68 Nummi 1954, 18–24.

69 Nummi 1985, 136.

70 Nummi 1990, 55.

71 Nummi 1990, 25; ks. vastaava asetelma myös Nummi 1963, 39.

72 Heiskanen & Pirtola 1985, 89.

73 Nummi 1954, 95.

74 Kajannes 2003, 216 ja 217.

75 Nummi 1985, 96.

76 Lempiäinen 2002, 54 ja 60.

77 Nummi 1985, 176.

78 Kinnunen 1986, 68; vrt. myös Kajannes 1995, 16; Turunen 2010, 154–155, 194–195 ja 343.

modernille ihmiselle tuhon kuvaa, sekä krusifiksiassosiaatio. Pakanallisen elämänpuutradition rinnalla esiintyy ristiriidattomasti kristillislähtöinen viitekehys ristinpuineen. Kerrostuneet merkitystasot eivät sulje toisiaan pois vaan avaavat eri dimensioita. Näin on jo Raamatun kuvastossa, jossa Jeesuksen risti on samanaikaisesti sekä demoninen ristiinnaulitsemiseen liittyvä kuva että helpotuksen tuova lunastukseen ja pelastukseen liittyvä kuva.⁷⁹ Näiden lisäksi se on tullut visuaalisena muotona (ja siihen yhdistyvine merkityksineen) kristinuskon symboliksi.

RUKOUKSEN RAKENTEITA

Nummen runoissa ilmaisutapa muistuttaa välillä rukousta, kuten seuraavassa ”Isä meidän”-rukouksen variaatiossa: ”Anna meille tänä päivänä / rannan haapa ja sininen vesi”.⁸⁰ Ensimmäinen, suoraan rukouksesta oleva säe aktivoi lukijan muistista rukouksen jatkon, joka kuitenkin on muutettu vaihtamalla jokapäiväinen leipä ja syntien anteeksianto maisemakuvaukseen. ”Isä meidän”-rukousta varioidaan muuallakin. Runossa ”Isä minun” on samanaikaisesti leikittelevä retorinen kuvio ”isä / minun / joka olit Kiinassa”⁸¹ että vakava näkemyksellinen reflektio. Toisaalla taas rukouksen muotoon kiteytetään syvä suru: ”Anna minulle minun / jokapäiväinen ahdistukseni. Anna tämä mieletön kylmänpolte”.⁸² Variaatioihin sisältyy myös epäily: ”Sinä joka olet siellä / – jos olet”.⁸³

Rukouksen ulkoisista piirteistä asento ja oheisteot esiintyvät Nummen runoissa vaihtelevasti. Kumartuminen, pään painaminen ja hiljentyminen ovat tyyppillisiä rukousasentoihin liittyviä eleitä ja konventioita.⁸⁴ Rukous ja siunaaminen ovat Nummen lyriikassa toistuvia aiheita, ja hiljaisuus mainitaan yhä uudestaan Nummen kuvauksissa rukouksesta ja hartaudenharjoituksesta.⁸⁵ Nummen runoissa kuvataan usein pyhyden elämystä tai harrasta luontokokemusta, joka on vailla näkyviä uskonnollisia korostuksia, kuten on runossa ”Valjetessa”.

Ylitse lumiaavojen
soi kaukaa kellon ääni.

Huurteessa seisoo mänty. Sen
juurella painan pääni.

Ei ajan aallot, tyyntyneet,
Ikuisen paasiin pauhaa.

Ääneti taivas kuuntelee
maan ihmeellistä rauhaa.⁸⁶

Pyhyden kokemus luonnossa ei edellytä hengellistä tai uskonnollista asennoitumista; toisaalta luonnossa ja etenkin luonnonkauneuden kokemisessa voi manifestoitua jotain erityistä tai epätavallista, joka taipuu helposti hengellisiin tulkintoihin.⁸⁷ Esteettisen ja uskonnollisen kokemuksen samankaltaisuuden vuoksi saattaa tulla ongelmaksi erotella, missä määrin kyse on hengellisen sisällön ja missä määrin esteettisen kokemuksen laukaisemasta vastaanotosta. Asetelmaa on pohdittu myös Nummen lyriikan yhteydessä, kuten Arne Kinnusen⁸⁸ analyysi osoittaa: ”Panteistiseksi en tätä tulkitsisi, vaan yhteisyyden tunnoksi vailla ainakin näkyviä uskonnollisia korostuksia.” Toisaalta kokemus Jumalan läsnäolosta luonnossa on ominainen Nummen lyriikalle.⁸⁹ Torsti Lehtinen sitoo Nummen Katri Valan ja monien muiden Jumalan armon luonnossa näkevien lyyrikoiden joukkoon.⁹⁰

Rukouksen ilmaisutapaan kuuluvat puhuttelut, joihin yhdistyy luonnehdinta puhutellun ylivoimaisuudesta ja puhuttelijan ja puhutellun suhteesta.⁹¹ Näiden lisäksi rukoukseen liittyy tilanteen ulkoisia piirteitä, kuten asento, oheisteot ja ilmaisutapa. Rukouksen kolmiosainen rakenne (puhuttelu, viesti ja suhteen määrittely) toteutuu runossa ”Puun rukous”.

PUUN RUKOUS

Kaukana, metsän sydämessä,
pystyyn kuollut puu.
Kelopuu! Sinun kyljissäsi hohtavat
hopeanharmaat vuosisadat,
hohtaa hiljainen ylistys, mykkä pyyntö
niiden puolesta, jotka maatuvat maassa,
niiden puolesta, jotka yhä viheriövät.

Sinä seisot kuin iätön vanhus,
 kuin suon tai roudan säästämä vainaja,
 katsot tyhjin silmin
 ympärilläsi viheriövää elämää.
 Tyhjin silmin. Täysin silmin:
 sinä näet sen turhuuden, näet sen kauneuden.
 Helle tuoksuu männyissä, linnut ja pienet eläimet
 hakevat suojaa sinun onkaloistasi.
 Läpi kesän ja talven, läpi syksyn ja kevään
 sinun hopeinen rukouksesi hohtaa kaikkien silmiin
 jotka sinut näkevät
 Hänenkin silmiinsä, joka näkee meren syvyydet
 ja aavikon kaukaisuudet, ja linnunradan metsät.
 Sinun rukouksesi sanat ovat vuosia,
 ajatukset vuosisatoja.
 Ota meidät mukaan rukoukseesi,
 meidät, minuuttien harhailijat,
 silmänräpäysten vangit,
 menneet, nykyiset ja tulevat
 ihmissuvun levottomat jäsenet.
 Opetä meille puun nöyryys. Puun rukous.
 Opetä meille rauhasi, jotta osaisimme kurkottaa
 juuremme
 kohden ikuisen rauhan lähettä.⁹²

Puhuttelu kohdistuu puuhun, ja puuta pyydetään ottamaan ihmiset mukaan rukoukseensa. Rakenteeltaan puhuttelu muistuttaa itsessään rukousta, sillä se koostuu pyynnöistä sekä puun kaikkivoipaisuuden ja ihmisen vähäisyyden korostamisista. Ajattomuus, elämän monipuolinen näkeminen sekä rauha ja nöyryys yhdistyvät puuhun, jota rukoillaan ottamaan ihmiset mukaan rukoukseensa. Tämä viittaisi siihen, että puu koetaan jonkinlaisena yli-inhimillisenä välittäjänä, joka asettuu ominaisuuskiltaan ihmisen ja ihmistä korkeamman voiman väliin. Tästä huolimatta puu yhdistyy ihmiseen, jolla on kuvaannollisesti juuret. Niitä pyritään – konventionaalisen kuvaston sanoin – kurottamaan ”kohden ikuisen rauhan lähettä”.

”Puun rukouksessa” toteutuvat muutkin rukouksen kriteerit. Siinä näkyvät hengellinen retoriikka ja sisältö sekä puun antama suoja ja turva. Puu hahmottuu personoituna vastaanottajana, joka nimetään ja kuvataan hengellisestä sanastosta tutuina epiteetein. Edelleen puhujalla on järkähtämätön

varmuus puun olemassaolosta ja ylimalisuudesta, mikä näkyy kuvauksena puhujan ja puun suhteesta. Ihmisen vähäisyys peilautuu puun kaikkivoipaisuutta vasten. Rukouksen piirteitä ovat jumaluuden sanallinen lähestyminen ilman pyrkimystä välittömään vaikutukseen (vertaa loitsu), kaavoittuneen ja vakiintuneen muodon (kielelliset) ainekset ja sidoksisuus kirjalliseen perinteeseen esimerkiksi ilmaisurakenteessa.

Samantapainen asetelma on puhuttelussa ”Ota vastaan koivujen rukous”. Kyseinen runo ”Lux Aeterna” on Jukka Paaran mukaan *Requiem*-kokoelman päätösrukous, ja siinä näkyy selvästi rukousretoriikka.⁹³ Kuitenkaan kyseessä ei ole ”uskonvarma ylistys” vaan nöyryys tuntemattoman pyhyden edessä.

Lumi on peittänyt vihreän niityn ja peittää kedon
 kukkaset.

Silloin me nostamme silmämme ja näemme koivujen
 metsän.

Nuori koivikko on ojentanut valkeat käsivarret taivasta
 kohden,

latvat kuin sormet, kuin kevään ruoho – nyt mustina
 talvitaivasta vasten.

On tyyntä ja kylmää. Kuura verhoaa oksat,
 kaiken yllä on lohdu-ton kaipaus. Kaiken yllä on
 ihmeellinen valo.

Sinä, jonka eteen me kumarrumme, kun sanomme: sinä,
 sinä tuntematon, läheinen – ota vastaan koivujen rukous,

79 Frye 1983, 149.

80 Nummi 1992, 110.

81 Nummi 1999, 73.

82 Nummi 1989, 34.

83 Nummi 1990, 53.

84 Suojanen 2000, 200 ja Lempiäinen 2002, 21–22 sekä 206.

85 Kajannes 2003, 217 ja 220.

86 Nummi 1956, 19.

87 Lassila 2000, 17; Leikola 1990, 54 ja Anttonen 1996, 12.

88 Kinnunen 1981, 518.

89 Kajannes 2003, 218.

90 Lehtinen 2003, 217.

91 Ks. Envall 1996, 178, 180 ja 183.

92 Nummi 1990, 49–50.

93 Paarma 2008, 114.

käsivarsien rukous, joka maan syvyyksistä kohoo
taivaan puoleen
ja meidän käsivarsiemme rukous, meidän sormiemme
mykkä rukous.

Anna rauhasi heille, jotka lepäävät alhaalla, maan
syvyydessä,
ja meille, jotka harhailemme täällä, korkeuden ja
syvyyden välissä.⁹⁴

Tero Liukkosen⁹⁵ mukaan *Requiem*in lopetus toimii siltana, jota myöten alun perin latinankielinen katolinen sielunmessu siirretään pohjoiseen maisemaan. Runossa on näkymä, jossa suomalainen nuori koivikko on talven pakkaskuudessa ja siihen yhdistyy kristillistä merkitystä kantava ihmeellinen ja ikuinen valo. Ajatus ylösnousemuksesta konkretisoituu nimenomaan kevään kautta:

Suuri kevät koittaa! Silloin kaikki puhkeaa viheriöimään,
silloin jokainen lehti on sana, jokainen puu on kieli

ja kaikki ne ylistävät sinua, ylistävät kevättä ja aamun
ikuista valoa.⁹⁶

Nummen runojen kohdalla pyhä kieli esiintyy lähinnä runoissa, joiden konteksti lataa yksittäiset ilmaukset hengellisiksi tai joissa ilmaisu on lainaa pyhinä pidetyistä teksteistä. Etenkin raamatulliset kielikuvat ovat tunnistettavissa, mutta uskonnollisuus (tai sen vaikutelma) tulee tekstin ulkoisesta merkitysvirrasta, ei siitä, että kielen sanat itsessään olisivat uskonnollisia tai pyhiä. Kielikriteerissä jää avoimeksi, miten tulisi tehdä ero maallisen ja hengellisen kielen välille ja millaisin tunnistein se voitaisiin yksiselitteisesti osoittaa. Nummen monisäikeisten runojen kohdalla ongelma on erityinen, koska kielellä myös leikitellään, kuten rukousvariatiot osoittavat.

LOPUKSI

Lassi Nummen runous pohjautuu osin raamatullisten aineiden, kristillisen kulttuurin ja laajemmin pyhien tekstien tradition monitasoiseen hyödyntämiseen ja niiden törmäyttämiseen uusien merkitysten kanssa. Aiheita universalisoidaan omaperäisesti,

joskin menetelmä liittyy laajempaan länsimaisen kirjallisuuden traditioon, jossa pyhiä tekstejä hyödynnetään niiden varsinaisen käyttöyhteyden ulkopuolella. Kyseessä ei ole useinkaan pelkkä raamatullinen laina, vaan alkuperäisen sisällön päälle tai rinnalle kehkeytyy tuoreita näkökulmia.

Nummen tapa käsitellä kristillisen kulttuurin aineksia on täsmällistä, asiantuntevaa ja syvällisesti oivaltavaa – se ei jää raamatulliseksi koristeellisuudeksi tai sisällön ja ilmaisun parafrasiksi. Teemojen usein viitteellinen käyttö avaa olennaisen perspektiivin tai tulkintakehyksen runoon, mutta se edellyttää lukijalta melko perehtynyttä Raamatun aiheiden tuntemusta. Vaikka Nummen tuotannossa esiintyy uskonnollisia käsitteitä, ne voivat olla virikeaineistona tai ironiankin kohteena. Ne saattavat olla myös rituaalia, Nummen oman taidekäsitelmän mukaista seremoniallisuutta eli tradition jatkuvuutta.

Uskonnollisen elämyksen kuvauksissa korostuu kokemuksen mystisyys ja subjektiivisuus: kosketuksen saaminen itsen ja Jumalaan näyttäytyy rinnakkaisena ja kokijalle salaperäisenä. Tämä asetelma johtaa omaperäiseen hahmottamiseen ja kielellistämiseen silloinkin, kun aineksia otetaan kirkkotäiteestä tai kristillisestä kuvastosta.

Monissa runoissa viitataan kirkkovuoden pyhiin ja pohditaan niiden merkitystä sekä yleisesti että lyyrisen minän subjektiivisesta kokemuksesta käsin. Näin yhdistyvät suhteellisen mekaaninen kalendaarinen jumalanpalvelussykli, sen taustalla oleva syvä traditio merkityksineen sekä yksilöllinen hengellinen elämys. Myös muut kristilliset ainekset tulevat samalla tavoin monitasoisesti esiin: esimerkiksi rukouksen ulkoiseen muotoon limittyi rukouksen yleinen funktio ja yksilöllinen sisältö tai käsitteilytapa. Nummelle ominaista onkin vivahteikkaan käsittelyn lisäksi omaperäinen ja tuore lähdeainesten käyttö. Toisaalta monesti häivytetään myös rajapintoja uskonnollisten ja uskomuksellisten aineiden väliltä – joissakin runoissa esimerkiksi puhutaan uuspakanallisuudesta.⁹⁷

Nummen monivuotinen raamatunkäännöstyö näkyy syventyneenä teemojen pohdintana, jossa erilaisia ilmaisuja sovittelemalla tavoitellaan tekstin takana hengittävää viisautta. Runoissa on läsnä sekä käännöstyön prosessi, runon idean sanallistamisen

prosessi että aiheen temaattinen kehittyminen. Kaikki nämä ulottuvuudet nivELYTYVÄT nokkeliin asetelmiin: raamatunkääntäjä on Sanan epäilijä, ja käännös-säkeiden sommittelija kohtaa hengellissävyyisen oivalluksen.

KIRJALLISUUS

ANTTONEN, VEIKKO

1996 *Ihmisen ja maan rajat: 'Pyhä' kulttuurisena kategoriana.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

DAEMMRICH, HORST & DAEMMRICH, INGRID

1987 *Themes & Motifs in Western Literature: A Handbook.* Tübingen: Francke.

ENWALD, LIISA

2006 *Pohjajään ilo: Helvi Juvosen runoudesta.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

ENVALL, MARKKU

1985 *Nasaretin miehen pitkä marssi: Esseitä Jeesus-aiheesta kirjallisuudessa.* Porvoo: WSOY.

1996 *Käsioraakkeli ja muita esseitä.* Porvoo: WSOY.

2001 *Henkiinjäämisen suunnitelma ja muita esseitä kirjallisuudesta.* Helsinki: WSOY.

FERBER, MICHAEL

1999 *A Dictionary of Literary Symbols.* Cambridge: Cambridge University Press.

FRYE, NORTHROP

1983 *The Great Code: The Bible and Literature.* London: Ark Paperbacks.

HAKALA, RAIJA

1999 *Kristillinen elämäntarkastus ja modernismin ihanteet: Niilo Rauhalan lyriikan tarkastelua.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

HEINZ-MOHR, GERD

1981 *Lexikon der Symbole: Bilder und Zeichen der christlichen Kunst.* Düsseldorf: Eugen Diederichs.

HEISKANEN, PIRKKO & PIRTOLA, ERKKI

1985 ”Kuoleman symbolit kuvataiteissa.” *Kuolema elämän keskellä.* Toim. J.-E. Ruth ja P. Heiskanen. Helsinki: Otava, 86–98.

HELLAAKOSKI, AARO

1983 *Kuuntelua: Esseitä teoksista ja tekijöistä.* Porvoo: WSOY.

HÖKKÄ-MUROKE, TUULA

1979 ”Uskonollisen lyriikan linjaa.” *Kaltio* 2, 60–61.

IKOLA, OSMO

1992 ”Raamatun vaikutus kirjasuomeen.” *Biblia 350: Suomalainen Raamattu ja Suomen kulttuuri.* Toim. J. Nuorteva. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 51–59.

KAJANNES, KATRIINA

1995 *Kirjailija ja enkelit: Artikkeleita Lassi Nummesta.* Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

2003 *Intohimo näkemiseen: Lassi Nummen varhaislyriikan kognitiivinen tulkinta.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

2005 ”Rajaton, rannaton huomen!': Uuden synty Lassi Nummen lyyrisessä varhaistuoannossa.” *Suomalaisen modernin lyriikan synty: Juhlakirja 75-vuotiaalle Lassi Nummelle.* Toim. O. Pekonen. Snellman-instituutin B-sarja 50/2005. Kuopio: Snellman-instituutti, 37–56.

KAJANNES, KATRIINA (TOIM.)

2008 *Mutta kun olen runoniekka: Juhlakirja 80-vuotiaalle Lassi Nummelle.* Joensuu: Ilias.

KANTOLA, KAISA

1972 *Olen, enkä ole: Minuus ja oleminen Aaro Hellaakosken runouudessa.* Porvoo: WSOY.

KINNUNEN, AARNE

1981 ”Nummen maisema.” *Parnasso* 1, 517–519.

1986 ”Runo liikkuvana systeeminä.” *Parnasso* 8, 66–71.

KOIVISTO, JUHANI

1998 *Leipää huudamme ja kiviä annetaan: Pentti Haanpään 30-luvun teosten kytkentöjä aikansa diskursseihin, todellisuuteen ja Raamattuun.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

2002 ”Kirkonvastustajan kirjakulta: Raamattu Pentti Haanpään tuotannossa”. Sihvo & Nummi 2002, 166–195.

KOIVUNEN, HANNELE

2008 ”Korvamerkit hiljaisuus.” *Kajannes* 2008, 249–256.

KURTÉN, TAGE

1988 *Suomen kirjailijat, jumalausko ja kirkko.* Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

LAKOFF, GEORGE & JOHNSON, MARK

1980 *Metaphors We Live By.* Chicago: The University of Chicago Press.

LASSILA, PERTTI

2000 *Runoilija ja rumpali: Luonnon, ihmisen ja isänmaan suhteista suomalaisen kirjallisuuden romanttisessa perinteessä.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

94 Nummi 1990, 61–62.

95 Liukkonen 1990.

96 Nummi 1990, 62.

97 Nummi 1989, 50.

- LEHTINEN, TORSTI
2003 *Runoilijan Jumala*. Helsinki: Johnny Kniga.
- LEIKOLA, ANTO
1990 *Kirjailija luonnossa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LEMPIÄINEN, PENTTI
1972 *Kuvat puhuvat: Perustietoa kristillisistä vertauskuvi- ta*. Pieksämäki: Kirjaneliö.
1992 ”Raamatun symboliikka.” *Biblia 350: Suomalainen Raamattu ja Suomen kulttuuri*. Toim. J. Nuorteva. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 165–172.
2002 *Kuvien kieli: Vertauskuvat uskossa ja elämässä*. Helsinki: WSOY.
- LIUKKONEN, TERO
1990 ”Ikuinen valo pohjoisessa maisemassa: Lassi Nummen Requiem on katolisen sielunmessun omaehtoi- nen vastine.” *Helsingin Sanomat* 10.10.1990.
- LUOJOLA, YRJÖ
1977 *V. A. Koskenniemen uskonnollinen maailma*. Helsinki: Suomalainen teologinen kirjallisuusseura.
- MÄKINEN, KARI
1989 *Unelma jälkikristillisestä kulttuurista ja uskonnosta: Tulenkantajien oppositio kansankirkollista arvomaailmaa vastaan 1924–1930*. Helsinki: Suomen kirkko- historiallinen seura.
1992 ”Raamattu nykykirjallisuuden taustalla,” *Biblia 350: Suomalainen Raamattu ja Suomen kulttuuri*. Toim. J. Nuorteva. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 68–77.
- NIINISTÖ, MAUNU
1969 ”Raamatullista aiheistoa Katri Valan, Elina Vaaran ja Aale Tynnin runoudessa.” *Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja 24*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 76–96.
- NUMMI, LASSI
1954 *Tahdon sinun kuulevan: Neljä sikermää*. Helsinki: Otava.
1956 *Taivaan ja maan merkit: Runoja*. Helsinki: Otava.
1963 *Kuusimittaa ja muita säkeitä*. Helsinki: Otava.
1967 *Keskipäivä, delta*. Helsinki: Otava.
1980 *Heti, melkein heti: Runoja*. Helsinki: Otava.
1985 *Hiidentyven: Runoja*. Helsinki: Otava.
1986 *Matkalla niityn yli: Runoja*. Helsinki: Otava.
1987 *Joulukonsertto: Runoja ja puhetta joulun aikaan*. Helsinki: Otava.
1989 *Karu laidunrinne*. Helsinki: Otava.
1990 *Requiem*. Helsinki: Otava.
1992 *Portaikko pilvissä*. Helsinki: Otava.
1995a *Hengitys yössä: Runoja*. Helsinki: Otava.
1995b ”Haihtukoon pimeään se päivä: Jobin kirja.” *Kirjojen kirja*. Toim. J. Salokannel. Helsinki: Otava.
1999 *Isoisän runot ja muita*. Helsinki: Otava.
2003 *Olemassa toisillemme. Runoja*. Helsinki: Otava.
- PAARMA, JUKKA
2008 ”Katoavaisuuden ja toivon runot – Lassi Nummi Jobin kääntäjänä ja Requiemin runoilijana.” *Kajannes* 2008, 109–115.
- PALVA, HEIKKI
1974 *Raamatun tietosanasto*. Porvoo: WSOY.
- PENTIKÄINEN, JUHA
2008 ”Kiven sanat ja kasvot – Lassi Nummen mielenmaisemasta.” *Kajannes* 2008, 211–222.
- PESONEN, HEIKKI
1999 *Uskonnon luonto: Ihmisen ja luonnon suhde uskonnollisessa ajattelussa*. Jyväskylä: Atena.
- RIIKONEN, H. K.
2002 ”Zarpathin lesken tuoppiuukku: Raamatullisia aineksia Volter Kilven saaristosarjassa.” *Sihvo & Nummi* 2002, 140–164.
- SAARTIO, RAFAEL
1963 *Kristilliset vertauskuvat ja tunnukset: Johdatusta kristilliseen symboliikkaan*. Helsinki: WSOY.
- SIHVO, HANNES
2002 ”Uudelleen kirjoitettuja lukuja kirjojen kirjasta: Katsaus kirjallisuudenhistoriaan ja tutkimukseen.” *Sihvo & Nummi* 2002, 9–25.
- SIHVO, HANNES & NUMMI, JYRKI (TOIM.)
2002 *Raamattu suomalaisessa kirjallisuudessa: Kaunis tarina ja Jumalan keksintö*. Helsinki: Yliopistopaino.
- SUOJANEN, PÄIVIKKI
2000 *Uskontotieteen portaille: Historiaa ja tutkimussuuntia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- TOIVANEN, AARNE
1998 ”Lassi Nummi Raamatun suomentajana.” *Suuri fuuga: Artikkeleita 70-vuotiaalle Lassi Nummelle*. Toim. K. Kajannes. Jyväskylän yliopiston kirjallisuuden laitoksen julkaisuja 13. Jyväskylä, 167–182.
2008 ”Lassi Nummi uuden raamatunsuomennoksen puo- lustajana.” *Kajannes* 2008, 125–130.
- TURUNEN, MIKKO
2010 *Haarautuvat merkitykset: Puukuvasto Lassi Nummen lyriikassa*. Tampere: Tampere University Press.